

A projekt legfontosabb eredményei a következők: a mintegy 1000 potenciális felhasználó közül 153 kapta az elektronikus tartalomjegyzékeket, és 126-an rendeltek cikkmásolatot hat hónap alatt. Mivel a szolgáltatás használatbavétele némi időbefektetést igényelt, amire nem mindenki volt hajlandó, többen intézetük könyvtárosát vették igénybe. Az 1996. szeptembertől decemberig tartó időszakra előirányzott 150 ezer dán koronából 61%-ot használtak fel. Nem okozott meglepetést, hogy a pénz 68%-át a műszaki tanszékek költötték el, mivel ők híresen sok folyóiratcikket igényelnek. Egy felhasználó átlagosan 11 cikket rendelt, a nagy felhasználók húszat. A kért dokumentumok 50%-ánál legalább 3 cikket kértek ugyanabból a folyóiratból. A könyvtár állományában is meglévő folyóiratokra a kérések 35%-a vonatkozott. Ez azt jelenti, hogy érdemes a blokkolórendszert bevezetni, mert költsége megtérül.

Bár a könyvtárközi kérések csökkenését várták, számuk 10%-os növekedést mutatott az UnCover bevezetése előtti időszakhoz képest. Ebből az

következik, hogy az önálló rendelési lehetőség a felhasználói kört bővítette, és nem a könyvtáros munkáját adta át a felhasználónak. Így az új szolgáltatás nem a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés alternatívája, hanem annak kiegészítője lesz.

Bebizonyosodott, hogy sok felhasználó szereti maga intézni a dolgait, ha megfelelő rendszerrel tud dolgozni. Tapasztalatok gyűltek pénzügyi téren is a meglévő keretek figyelése és felhasználása terén. Úgy tűnik, hogy több könyvtár is kész lenne hasonló szolgáltatások bevezetésére, ha megfelelő eszközei lennének a rendelkezésre álló pénzek felhasználásának figyelésére és szabályozására. Az UnCover már bejelentette, hogy Webjén rövidesen lehetővé teszi a költségkölátok megadását.

ARKIN, E.: User initiated Interlibrary loan. = Interlending & Document Supply, 26. köt. 3. sz. 1998. p. 119-122./

(Kőrösi Krisztina)

Gépi fordítás

Az utóbbi két-három évben a számítógépes fordítás szoftverjei hallatlan fejlődésen mentek át mind a számítógépes nyelvészeti algoritmusok, mind pedig az árak csökkenése és a teljesítmények növekedése tekintetében. Új termékek tömege jelent meg a piacon; ez a közlemény néhány szemponttal kívánja segíteni köztük a választást.

1. A számítógépes fordítás néhány alapfogalma

A számítógépes fordítás (computer-aided translation = CAT) a számítástechnika alkalmazását jelenti az egyik természetes nyelvről a másikra történő fordítás automatizálására vagy támogatására. Végfelhasználók és hivatásos fordítók egyaránt használnak ennek a technikának, amely háromfajta eszközt kínál.

1.1 Terminológiát kezelő rendszerek

Minden fordításnál kiemelt fontosságú a szakmára jellemző terminus technicusok helyes lefordítása. Ezt a fáradságos feladatot a szoftverek több funkcióval is segítik:

- a terminológia tárolása,
- a szakkifejezések gyors előhívása,
- a szakkifejezések automatikus beillesztése,
- terminológiai kivonatok készítése.

Néhány, ebbe a csoportba tartozó fontosabb termék:

- MTX, Termex,
- Trados MultiTerm,
- TermStar.

1.2 Gépi fordítás

A gépi fordítás (GF) eszközei fejlett számítógépes lingvisztikai elemzésen alapulnak. Történetük több mint 30 évre nyúlik vissza; az USA-ban a hidegháborús és a titkosszolgálati, Japánban a piaci és ipari információs igények adtak ösztönzést a fejlesztésnek. Néhány éve még kizárólag nagy és drága számítógépek végezték ezt a munkát, ma már azonban felveszik velük a versenyt minőségben és korrektségben a PC-kre és a unixos hálózatra alapozott rendszerek.

A gépi fordítás eszközeinek eredményessége több tényezőtől függ: gépelési és nyelvtani hibák, zsargonszavak, a szótárban nem rögzített szakkifejezések, bonyolult szerkezetű mondatok nagymértékben befolyásolják a fordítás minőségét.

A gépi fordítás rendszerei általában csak korlátozott számú nyelvpárra terjednek ki. Néhány fontosabb termék:

- Globalink GTS Power Translator,
- Intergraph Transcend,
- Langenscheidts T1,
- LOGOS,
- SYSTRAN PROfessional for Windows.

1.3 Géppel segített emberi fordítás

Az ember fordítói munkáját segítő (machine-aided human translation = MAHT) eszközök a fordítási memória (Translation Memory = TM) koncepcióján, és a már lefordított szakkifejezések és mondatok ismételt használatán alapulnak. A leg-

több szoftver eredetileg egy-egy fordító saját fejlesztése volt. Az utóbbi években igen népszerűvé váltak a hivatásos fordítók között. A fordító párbeszéd formában használja a MAHT-szoftvert, hogy segítségével a lefordított mondatoknak végleges formát adjon.

A TM jelenti az alaptechnikát a MAHT számára. A TM tárolja a már lefordított mondatokat, s lehetővé teszi a mondatok vagy részmondatok ismételt felhasználását.

A MAHT-rendszerek több mellékfunkciót (pl. szószámlálás, formátumok) is tartalmaznak, s kizárólag a hivatásos fordítók számára hasznosak. Jelentősen hozzájárulhatnak a fordítások minőségéhez és mennyiségéhez. A TM-eszközök különösen hasznosak az ismétlődő kifejezéseket, standardizált mondatokat tartalmazó szövegek esetében (pl. terjedelmes műszaki kézikönyvek, már lefordított szövegek új verziói).

A legtöbb TM-termék lehetővé teszi tetszőleges nyelvpárok alkalmazását. Néhány fontosabb termék:

- Trados Translator's Workbench,
- IBM Translation Manager,
- Transit von STAR.

Az utóbbi évben a gépi fordítási és TM-programok előállítói kombinálták termékeiket a még jobb megoldások érdekében.

2. A megfelelő CAT-eszköz kiválasztása

A kiválasztáskor mindenekelőtt azt kell eldönteni, hogy a fordítás belső vagy külső célokat szolgál.

2.1 A használó típusa

Végfelhasználó – Ebben az összefüggésben végfelhasználónak az tekintendő, aki nemzetközi tevékenységet folytat, egy vagy több nyelven megérteti magát, de maga nem hivatásos fordító. A végfelhasználók fordítási igénye belső és külső célra egyaránt kiterjed.

Hivatásos fordító – Ebbe a csoportba tartoznak, akik foglalkozásszerűen végeznek fordítási munkát. A CAT-eszközökre azért van szükségük, hogy fordításukat érthetőbbé és könnyebben olvashatóvá tegyék, növeljék produktivitásukat és teljesítményük minőségét. A fordításokat külső célokra készítik.

Egynyelvű felhasználó – Az egy nyelvet beszélő felhasználó jó eredményt érhet el egy GF-eszköz segítségével számára idegen nyelvű dokumentumok alapvető mondanivalójának megértésében. Problematikus azonban az eszköz alkalmazása, ha anyanyelvről egy másik nyelvre kívánna fordítást készíteni.

2.2 A dokumentumok jellemzői

Hosszú és rövid dokumentumok – Hosszú dokumentumnak számítanak a legalább 30–50 lapos anyagok, de jobb eredményeket lehet elérni, ha terjedelmük 100–300 lap. Ez különösen a TM-termékek esetében érvényes, ugyanis ők a lefordított mondatokat „tanulják meg”.

Műszaki dokumentumok – Ezek az anyagok (kézikönyvek, katalógusok, kutatási jelentések stb.) viszonylag egyszerű és semleges stílusban készülnek, s kevés képes kifejezést tartalmaznak. Ezért a GF-programok számára megkönnyítik a nyelvi elemzést, a TM-programok dolgát pedig az ismétlődő, konzekvensen alkalmazott szakkifejezések és fogalmak könnyítik meg.

Átdolgozott dokumentumok – Korábban már lefordított és közzétett anyagok, amelyek különösen TM-programok alkalmazására kínálóznak, hiszen csak a ténylegesen megváltoztatott szavak felismerésére és módosítására van szükség.

Komplex nyelvezetű dokumentumok – Az élénk, sok metaforát tartalmazó, költői stílusban írt anyagok kevésbé kínálóznak a CAT-eszközök alkalmazására. Mivel a gépi fordítás többnyire szó szerint történik, sokszor komikus eredményhez jutunk. A bonyolult mondat szerkezet ugyan nem jelent problémát a TM-programok számára, de az ilyen dokumentumokban kevés az ismétlődés. (Kivételt képezhet egy terjedelmes dokumentum átdolgozása, amely esetben egy TM-eszköz hasznosnak bizonyulhat.)

Szakmai jellemzők – A szakterület is közvetlenül befolyásolja egy eszköz hasznosságát. Ha a dokumentum az általánosság szintjén mozog, nagyon valószínű, hogy szinte minden szava szerepel az alapszótárban. Ha azonban egy szűk szakterületről van szó, terjedelmes szakterminológiával, akkor bizony a szótárat erre fel kell készíteni.

2.3 Minőség és korrektség

A végfelhasználó, aki egy dokumentum alapvető mondanivalójával akar megismerkedni, megelégszik a korrektség minimumával. Ez a követelmény messze nem elegendő egy kézikönyv vagy egy műleírás esetében.

A GF-rendszerek korrektségét két tényező határozza meg: a szójegyzék teljessége és a program lingvisztikai kompetenciája (képesége egy nyelv szintaxisának és nyelvtanának elemzésére).

2.4 A gépi fordítás gyakorlati alkalmazása

A gépi fordítás több lépésben zajlik le, a háttérben vagy interaktív módon. A részfolyamatok a következők:

- előkészítés;

- keresés a szótárban, az ismeretlen szavak azonosítása;
- szótárfejlesztés (módosítás, bővítés);
- fordítás;
- utómunkálatok (a célnyelvű szöveg megszerkesztése).

* * *

A cikk függeléként közli az alábbi eszközök főbb paramétereit:

- SYSTRAN PROfessional,
- Transcend Natural Language Translator,
- Globalink Web Translator,
- LOGOS,
- Langenscheidts T1.

/BERNHARD, U.-MISTRİK, I.: *Rechnergestützte Übersetzung. Einführung und Technik.* = nfd Information – Wissenschaft und Praxis, 49. köt. 1. sz. 1998. p. 5–10./

(Papp István)

„Tövíses út”, avagy a nemzetközi könyvtári statisztika készítésének nehézségei

Korábban a hagyományoknak és a feltételeknek volt meghatározó szerepük abban, hogy egyes országok illetékesei milyen adatok segítségével próbálták megragadni konkrét könyvtárak és könyvtár csoportok, illetve az egész könyvtárügy adott időpontokban érvényes helyzetét, valamint adott időintervallumokra jellemző működését.

Amikor az UNESCO első ízben 1970 folyamán tett kísérletet a nemzetközi könyvtári statisztikai mutatók szabványosítására, tisztában volt azzal, hogy egyetlen lépéssel nem tudja megoldani a szerteágazó problémát. Nem is oldotta meg, bár eleinte volt bizonyos elszánás a szervezet tagországaiban a szabványosítás kívánalmainak teljesítésére, ami azonban csakhamar ellankadt. Míg 1972-ben a szétküldött űrlapokat a tagországok 62%-ában töltötték ki, addig 1975-ben már csak 56, 1978-ban pedig 40%-ában. A regresszió okaként az adatkérések bonyolultságát hozták fel. E tény korántsem csak a jelentések számát alterálta negatívan, hanem a minőségét is.

Több átmeneti és részleges korrekciót követően 1981-ben új űrlapok készültek, mégpedig három változatban (I. nemzeti és más jelentős általános könyvtárak, illetve nyilvános könyvtárak; II. felsőoktatási és iskolai könyvtárak; III. szakkönyvtárak). Felhasználásukkal háromévenként kellett adatokat szolgáltatni. Az iménti újraszabályozás sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az iskolai könyvtárakkal az volt a baj, hogy többségük nem tudott mit kezdeni az adatkérések zömével. A szakkönyvtáraknál pedig a dokumentációs és a könyvtári munka „összegabalyodottsága” miatt hiúsult meg az eredményes adatbegyűjtés. Mindezek folyományaként a feldolgozásban halasztások és „közölhetetlenségi szituációk” következtek be.

Az 1995. és 1996. évi adatgyűjtés nyomán kialakult helyzetről 1997-ben egy luxemburgi értekezleten számolt be az UNESCO statisztikai hivatala. Az alábbiakat közölte:

Noha adatokat 220 ország szolgáltatott, ezek túlnyomó része megbízhatatlan, pontatlan, tehát használhatatlan volt az összegezés szempontjából. A nemzeti könyvtárakra vonatkozó adatok 37, az általános könyvtárakról szolgáltatottak 13, a nyilvános könyvtáriakra csak 31%-át lehetett figyelembe venni. A felsőoktatási könyvtárak esetében a felhasználhatósági arány 19, az iskolaiak esetében pedig 14%. A szakkönyvtári adatszolgáltatást a hivatal később dolgozza fel.

A „szolgáltatási megbízhatóság” pálmáját minden jelentőcsoportban Európa vitte el, de földrészünkön sem mondható a helyzet megnyugtatónak. Most azonban remény van az európai adatszolgáltatás színvonalának felfuttatására. Ezt az a vizsgálat alapozza meg, amelyet az Európa Bizottság támogatásával az *Institute of Public Finance* (Nagy-Britannia) fog elvégezni. A vizsgálat megállapításait minden bizonnyal hasznosítani fogják az adatgyűjtés eszköztárában módosításában. Az elv: csak valóban megválaszolható adatok iránti kérések szerepeljenek a majdani űrlapokon. Így aztán – legalábbis Európában – véget ér a nemzetközi könyvtárstatisztikai adatgyűjtés eddigi „tövíses útja”.

/LUXOVÁ, J.: *Trnitá cesta k ziskávání dat pro mezinárodní knihovnickou statistiku.* = Čtenář, 50. köt. 5. sz. 1998. p. 135–137./

(Futala Tibor)